

SANSKRİT DİLİ VE AK HUNLARDA KULLANIMI

The Sanskrit Language and Use of It in White Huns

Müslüme Melis ÇELİKTAŞ*

Gazi Türkiyat, Bahar 2019/24: 37-46

Öz: Hint Avrupa dil ailesinin atası olarak görülen Sanskrit dilinin kökeni ve kullanım alanı ile ilgili tartışmalar günümüzde dahi sürse de onun dini metin dili olması ve kullanıldığı coğrafyan bakımından göz önüne alındığında eşsiz bir yere sahip olduğu oldukça açıktır. Hint topraklarında doğduğu düşünülen bu dil sadece Hindistan ile sınırlı kalmamış Hazar Denizi ve Ortadoğu'ya kadar uzanmıştır.

Hindistan topraklarında bir dönem varlıklarını sürdürmüş olan ak Hunlar yani Sanskrit metinlerinin Hünaları da hâkim oldukları 4 ile 6. Yüzyıllar arasındaki dönemde Hint toplumunun dili olan Sanskrit dilini kullanmıştır. Söz konusu dönemde özellikle kitabe numizmatik dili olarak daha çok Sanskrit dili Brahmi alfabesi ile yazılmıştır. Ak Hunlar da dili ve yazı sistemini benimsemişlerdir.

Çalışmamızda Sanskrit dili ve Sanskrit dilinin yazıldığı alfabeler hakkında genel bilgiler verecek ve Hunların bu dili kullandıklarını kanıtlayan örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sanskrit, Brahmi, Prakrit, Haroşti, Ak Hunlar, Ak Hun Paraları

Abstract: Although the debates on the origins and use of Sanskrit language, which is considered to be the ancestor of the Indian European language family, continue today, it is quite clear that it has a unique place in terms of its religious language and geography. This language, thought to be born in Indian lands, was extended not only to India but also to the Caspian Sea and the Middle East.

In the period of the 4th to the 6th centuries, when the Greeks of the Sanskrit texts, which had remained in India for some time, had used the Sanskrit language, which is the language of Indian society. In this period, especially the inscription was written in Sanskrit Brahmi alphabet as the numismatic language. Ak Huns also adopted the language and writing system.

In our study, general information about alphabets in which Sanskrit language and Sanskrit language is written will be given and examples will be given to prove that Huns use this language.

Keywords: Sanskrit, Brahmi, Prakrit, Haroshti, White Huns, Coins of White Huns

GİRİŞ

İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran temel özellik düşünebilmesi ve düşündüklerini konuşarak karşdakine aktarabilmesidir. Kişilerin birbirleri ile iletişimini sağlayan dilin doğuşu asırlardır ilim adamları ve ünlü düşünürlerin sorguladığı bir mevzudur. Dilin varlığı sadece insani bilimler değil ruhani bilimler ile de alakalı olmakla birlikte yazı onun simgesel bir göstergesidir. Bir ulusun

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Trabzon/ TÜRKİYE. melis644@hotmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7984-0800>. Gönderim Tarihi: 17.01.2019 / Kabul Tarihi: 07.05.2019.

bağımsızlığını sembolize eden dil, milletlerin kültür ve tarihlerini gelecek nesillere de aktaran bir araçtır.

Dünyanın en büyük dil ailesi olan Hint-Avrupa, Hindistan'daki önemli dilleri de içine almaktadır. Bu dillerin başında ise Sanskrit dili gelmektedir. Sanskrit dilinin "Sanskritçe" olarak kullanılması pek çok ilim insanının yaptığı yaygın bir hatadır. Çünkü Türkçede -ce, -çe -ca, -ça gibi ekler bir topluluk ya da millet isminin sonuna geldiğinde, söz konusu topluluğun ya da milletin konuştuğu dil anlamına gelmektedir. Mesela Türk (millet)- Türkçe (Türk milletinin kullandığı dil). Dolayısıyla Sanskrit diye bir millet ya da topluluk olmadığından bu kullanım hatalıdır.

Hint- Avrupa dil ailesinin oluşturulması Sanskrit dilinin keşfi daha doğrusu 1498 yılında Vasco De Gama'nın deniz yoluyla Hindistan'a gelmesi ve Batı dünyası ile yeni ilişkilerin kurulması ile başlamıştır (Kaya 2005: 18). Ancak Sanskrit dilinin varlığı M.Ö. 2000'lere kadar gitmektedir. Dolayısıyla Sanskrit dili sadece Hindistan'daki değil bütün dil gurubunun en eskisi olarak düşünülür. Ancak elbette ilerleyen zamanlarda yapılan çalışmalar ya da elde edilen materyaller ile bu konudaki düşünceler farklılık gösterebilir.

Sanskrit sözcüğü "sams" ön eki ve "kr" (yapmak, etmek, sebep olmak) eylemlerinden türetilerek "arınmış, mükemmelliğe erişmiş" manalarında (Kaya 2005: 96). Sanskrit dili kendilerine "arya" adını veren topluluğun Hindistan topraklarına ulaşması ile getirilmiştir. Avesta metinlerinde kendilerine "Airya" diyen topluluk ismi aslında "İran"dır. Zaten Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İran (Hint-Ari) kolunu oluşturur (İtil 1963: 5).

Sanskrit dili ile M.Ö. 1250'lerde yazılmış olduğu düşünülen Rigveda, Hindistan'ın ve dünyanın en eski yazılı dini metinini teşkil eder. Söz konusu çağlarda Sanskrit dili sadece din adamı Brahmanların elinde olup bu dini

metinlerdeki ilahiler babadan oğula ezberletilerek yaşatılır ve başkalarına da öğretilmezdi. Bu dönemde kullanılan dile Veda Sanskriti, daha sonraki dönemdekilere ise Klasik Sanskrit ismi verilir. Her ne kadar ikisi de aynı dil olsa da dini metinlerde

क	ka	[kʌ]	ख	kha	[kʰʌ]	ग	ga	[gʌ]	घ	gha	[gʱʌ]	ङ	ṅa	[ŋʌ]
च	ca	[cʌ]	छ	cha	[cʰʌ]	ज	ja	[jʌ]	झ	jha	[jʱʌ]	ञ	ña	[ɲʌ]
ट	ṭa	[ʈʌ]	ठ	ṭha	[ʈʰʌ]	ड	ḍa	[ḍʌ]	ढ	ḍha	[ḍʱʌ]	ण	ṇa	[ɳʌ]
त	ta	[tʌ]	थ	tha	[tʰʌ]	द	da	[dʌ]	ध	dha	[dʱʌ]	न	na	[nʌ]
प	pa	[pʌ]	फ	pha	[pʰʌ]	ब	ba	[bʌ]	भ	bha	[bʱʌ]	म	ma	[mʌ]
य	ya	[jʌ]	र	ra	[rʌ]	ल	la	[lʌ]	व	va	[vʌ]			
श	śa	[ʃʌ]	ष	ṣa	[ʂʌ]	स	sa	[sʌ]						
ह	ha	[ɦʌ]	ळ	ḷa	[ɭʌ]									

Resim 1. SanskritAlfabe bkz.

https://www.google.com.tr/search?q=SANSKR%C4%B0T+ALFABE&rlz=1C1GKLA_enTR769TR769&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKUewjo7pvriKzgAhUZSRUIHf_NAFgQ_AUIDigB&biw=1920&bih=969#imgrc=9YbjV7L1145yqM

kullanılan Veda Sanskriti ile Klasik Sanskrit arasında bir takım farklılıklar vardır. Mesela Veda Sanskriti'nde diğerinde olmayan kafa sesleri bulunur (Kaya 2005: 26).

Sanskrit'in kutsal metin dili olmasından dolayı yüksek kasta sahip olanlar ve din adamları bu dilin halka öğretilmesini engelleyince de halk arasında Pali ve Prakrit dillerinin (Ollett 2017: 1-14, Salomon 1996: 377, Deshpande 1993: 17) yazıldığı bir dönem ortaya çıkar ki bunun da ilk örnekleri M.Ö 3. yy'a ait Aşoka yazıtlarıdır (Woolner 1999: 80-81).

Sanskrit dili ve grameri ile ilgili ilk çalışma M.Ö. 5.yy'da yaşamış olduğu düşünülen Hind gramercisi Şalatura (Kuzey-batı Hindistan)'lı Pānini olarak bilinir. Ancak ondan önce Āpişali, Kaşyapa, Gārgya, Gālava, Çakravarmāna, Bhāravāca, Śakatāyana, Śākalya, Senaka ve Sphotayana gibi ünlü gramer ustaları vardı. Panini bütün bu isimlerin çalışmalarını gözden geçirip, tashih yaparak kendi çalışması olan Ashtadhyayi adlı gramer kitabını hazırlamış ve bu alandaki en ünlü kitap olmuştur (İtil 1963: 1-2). Bu kitap sekiz bölüm ve 4000 kuraldan meydana gelmektedir.

Batıdaki Sanskrit çalışmaları ise Vasco De Gama'nın 1498'de Hindistan'a gelmesi ile Goa'ya gelen İtalyan papaz Filippo Sassetti ilk kez Sanskrit hakkındaki bilgileri batıya göndermiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Hollandalı Abraham Roger, İspanyalı Cizvit papazı ve gramercisi Lorenzo Hervas Sanskrit grameri ile ilgilenmişlerdir. Ayrıca Sanskrit filolojisinin ilk temelleri İngilizlerin ticaret maksadı için Bengal'e yerleşmeleri ile başlamış olmalıdır. Türkiye'de bu dil ile ilgili çalışmalar Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşunda yer edinen Hindoloji bölümü ile başlamış ve günümüzde de devam etmektedir.

Sanskrit dili Devenagari alfabesi ile yazılmış olup Brahmi ve Haroṣṭi harfleri ile de yazılmış metinler mevcuttur. Yapı bakımından hem çekimli hem de eklenebilen bir dildir. Ayrıca bir sözcüğe bir ve birden fazla ve farklı eklemeler yapılarak yeni kelimeler türetilen bir dildir ki işte bu da Sanskrit dilinin öğrenimi zorlaştırmaktadır.

Sanskrit dilinde sıfat, fiil, zamirlerde de mevcuttur. Yine çoğullandırma, cisimlerin tasnifi (dişil, eril, nötr); nominatiflik, akuzatiflik, vokatiflikte, yardımcı fiillerde (pasif,

Resim 2. Haroṣṭi Alfabesi. bkz.

https://www.google.com.tr/search?q=kharosthi+alphabet&source=inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahLKEwjP-efg5a7gAhUqmYsKHcTgA2IQ_AUIDigB&biw=1920&bih=888#imgsrc=Fv_DpOgKmMqkmM:&spf=1549720240170

aktif, kozatif, desideratif) ve zamanlarda da çok büyük bir paralellik görülmektedir. Sanskrit alfabesi ilk başta 49 sestene meydana gelmesine rağmen en son halinde 15'i ünlü, 37'si ünsüz olmak üzere toplam 52 harf vardır. Bunlar da kendi aralarında genizden çıkma, bükümlü gibi bölümlere ayrılmaktadırlar.

Hint yazı sisteminin atası sayılan ve daha çok kitabe dili olarak kullanılan Brahmi Türkler için de oldukça önemlidir. Kadim dönemlerde daha çok dini metinlerin dili olan ve Brahmi alfabesi ile yazılan Sanskrit Hindistan'da doğmuş olan bir başka felsefi görüş Buddhizm'in öncülerinin de dili olmuş ve Buddhist misyonerler tarafından bu dinin yayılmasında da kullanılmıştır. İşte Sanskrit dili Türkler arasına da bu misyonerlerle gerçekleştirilen dini ve ticari ilişkiler ile birlikte girmiştir. Bununla ilgili Sakalar, Kushanlar, Ak Hunlar, Kök Türkler, Uygurlar, Gazneliler, Babürlüler gibi devletlere ait somut materyalleri görmek mümkündür.

Sanskrit dilinin ana vatanı olan Hint kıtası ile Türklerin ilk bağlantılarının kurulduğu dönem Saka çağı olarak düşünülmektedir. Onların Hindistan topraklarına giriş güzergahları ile ilgili çeşitli görüşler mevcut olsa da onların bir grubunun Hayber, bir kısmının da İndus Vadisi'nde yer alan Dera İsmail Han'a açılan Bolan geçidini kullanarak geldikleri kabul edilmektedir (Çelikleş 2017: 26). Ancak şu da bir gerçek ki Sakalar Hindistan'a gelmeden önce Part varlığına son vererek Maues (M.Ö. 94-22) öncülüğünde Gandhara'daki Saka birliğini sağlamış ve Hint topraklarında bengütaşlar diktirerek varlıklarını somut olarak kanıtlamışlardır (Çelikleş 2017: 27).

Hindistan topraklarına yerleşen Sakaların (M.Ö. 8.yy-6.yy) Sanskrit dilini kullandıklarını gösteren ilk somut kanıt Saka yöneticisi I. Rudradaman (M.S. 130-150) zamanıdır. Sind bölgesinin yanı sıra Konkan, Narmada Vadisi, Malva, Kathaivar ve Batı Dekkan'a hâkim olan Rudradaman, Sanskrit / Prakrit dilinin kullanıldığı bir kitabe diktirmiştir (Çelikleş 2017: 29; Sharma 2005: 192; Jha 1998: 115,121).

Takriben M.S. 5. yüzyılın başlarında Kazakistan'ın Cungarya bozkırlarında bulunan Juan-Juanların baskısı altındaki Ak Hunlar (M.S. 4-6. yy) söz konusu çağın ilk döneminde Horasan bölgesine ardından da güçlenerek Eski İran topraklarına yerleşirler. Bu dönemden itibaren Ak Hun ve Sasani şahları arasında başlayan bu mücadeleler uzun bir süre devam eder. Ak Hunların bir kısmı bu olaylar ile meşgul iken diğer bir kolu Afganistan ve eski Kuzey Hindistan'da bulunan Kushan devletini yerlerinden ederek bu topraklara yerleşmiş 6. yüzyılın sonlarına kadar kendi isimleri ile bu hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir (Ögel 1948: 826, Konukçu 1973: 67).

Ak Hunların konuştukları dilin Türk, Moğol ve Eski Pehlevi dili olduğu konusunda çeşitli görüşler mevcuttur (Çelikleş 2011: 90). Ancak Ak Hunlara ait yazılı envanterlerde daha çok Bakteria, Yunan ve Brahmi alfabelerinin kullanıldığını gösteren materyaller mevcuttur.

Bakterian alfabesi, Greko-Bakteria döneminde Bakteria ve çevresine yayılan Grek alfabesidir. Bu alfabe ilk olarak Kushanlar tarafından kullanılmış ve ardından onlar

vasıtası ile Ak Hunlara geçmiş olabileceği düşünülmektedir. Ama yine de Ak Hunlardaki yazı sistemi Bakteria ve Kushanlarda kullanılan sistemden farklıdır. Bakteria yazısında, Grek alfabesindeki 24 harfin yanı sıra 25 de işaret vardır. Hsüan Tsang Toharistan'da yazdığı yazısında Ak Hunların dilinin diğer devletlerin dilinden farklı olduğunu, alfabelerinde 25 harf bulunduğunu ve kelimeleri bu harfleri birleştirerek oluşturduklarını ve cümlelerin soldan sağa ve kâğıdın çaprazlamasına doğru yazdıklarını belirtir (Beal 1906: 38, Enoki 1955: 39, Litvinsky 1996: 140). Ak hunlar Grek yazısı ile Bakteria dilini kullanmaya devam etmişlerdir; fakat onlar kendi devletlerinin doğu kısmına bu dili yayamamıştır. Bu yüzden doğu kısımlarda kalanlar Brahmi alfabesi ile yazılmış Sanskrit dilini benimsemişlerdir (Kurbanov 2010: 224).

Resim 3: Brahmi Alfabesi. bkz. https://www.google.com.tr/search?rlz=1C1GKLA_enTR769TR769&tbm=isch&sa=1&ei=8jdcXNmBOMGPMgX4v5CoBw&q=brahmi+alphabet&oeq=brahmi+alphabet&gs_l=img.3..35i39j0i19j0i7i30i19j0i5i30i19j0i8i30i19.357216.358660..358837...0.0.176.943.0j6.....1....1..gws-wiz-img.....0i7i30j0i7i5i30.Y9OpAXJB35Y#imgrc=6ZBnbZDxSR1WEM:

Ak Hunların Brahmi dilini kullandığını gösteren yazılı materyallerin en önemlisi Ak Hun hükümdarları Toraman (M.S. 510-515) adına dikilmiş "Toraman'ın Eran Taş sütun Yazıtı", "Kura Taş Sütun Yazıtı" ve Mihirakula (M.S. 515-530) adına kazanmış olan "Gvaliyor Taş Sütun Yazıtı"dır (Çeliktaş 2019: 61-63).

Resim 4. Toraman'ın Eran Taş sütunundaki yazıtın bulunduğu kısmı (Bkz. https://kevinstandagephotography.files.wordpress.com/2018/03/ksp_3844.jpg?w=890).

Sanskrit dilinin Brahmi lehçesi ile yazılmış bu yazıt 3.3528m (on bir feet) uzunluğundadır. Yazılar yaklaşık 83.82 cm (2' 9") genişliğinde ve 27,305 cm ($10\frac{3}{4}$ ") yüksekliğindedir. Bazı harfler hava şartlarından dolayı zarar görmüş ve bazı kısımlar da tamamen yok olmuştur. Ancak sağlam kalan kısımlar oldukça okunaklıdır. Alt satır tabana 185,42cm (6' 0") boyutlarındadır. Yazıların ortalama boyu yaklaşık 0,9525 cm'dir ($\frac{3}{8}$ ") (Ayrıntılı bilgi için bakınız Çeliktaş 2019: 61-63).

Toraman'ın Kura Yazıtı ise şuan Lahor Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Kumtaşından bir sütuna kazınmış 71.12cm (2'4") ve 50.8 (1'8") ölçülerindedir. Yazıtın sol tarafında boşluk bulunmaktadır. O, 13 eşit satırdan oluşmaktadır. Onun ilk 3 satırı ciddi şekilde zarar görmüş, 12. ve 13. satırların sağ tarafı ise muhtemelen yazıtı kazıyan kişi tarafından silinip yeniden yazılmıştır. Bu kısım oldukça yıpranmış görünmesine rağmen herhangi bir müdahale görünmemektedir.

Yazıtın üzerindeki karakterler Ak Hunların çağdaşı olan Guptaların (M.S. 240-550?) dönemindeki eski Buddhist yazıtlarında da yer almaktadır. Ayrıca burada kullanılan Sanskrit diline çok benzeyen Prakrit'tir. O, Sanskrit dilinin aksine soylu bir anlamın dışında "doğal, sıradan" manalarını içerir (Kaya 2005: 29). Buddhist metinlerdeki şiirsel ifadelerde Sanskrit ya da Prakrit diline ait olduğu düşünülen şarkı ya da şiirsel ifadeler sistemi olan Gathā kullanılmıştır (Çeliktaş 2019: 63-64).

Resim 5. Mihrakula'nın Gvaliyar Yazıtı (Bkz. <http://siddham.uk/image/ob00091-02>).

Hindistan'ın Madhya Pradesh eyaletinin kuzeyinde Gvaliyar şehrinde yer alan tapınak muhtemelen Hindistan'daki Türk varlığı açısından önemli bir yere sahip olan Gvaliyar Kalesi'nde¹ Gopa tepesinde, Surāc Kuṇḍ olarak bilinen su haznesinin kenarındadır. Yazıt Kalkütta'da bulunan Hint Müzesi'ndedir. Mihrakula'nın Gvaliyar Yazıtı Matricheta tarafından taştan inşa edilmiş Surya (Güneş) tapınağının yapımını kaydeden Sanskrit bir yazıttır (Agrawal 1989: 5). 1861'de Alexander Cunningham tarafından bulunmuş ve aynı yıl yayımlanmıştır. Daha sonra çeşitli çevirileri de yapılmıştır. Yazıt zarar görmüş olup o Gupta hükümdarlarına ait yazıtlarda olduğu üzere tamamı şiirsel bir dille kaydedilmiştir (Fleet 1888: 161-164, Wills 1996: 134).

Ak Hunların Brahmi alfabesini kullandıklarını gösteren bir başka kanıt ise paralardır.

Resim 6. Toramana'ya ait para bkz. <http://coinindia.com/galleries-toramana.html>

¹ Tam olarak ne zaman inşa edildiği bilinmeyen Gvaliyar Kalesi'nin dikilişi hakkında çeşitli hikâyeler mevcuttur. Yerel efsaneye göre, kale, M.Ö.3.yy'da Suraj Sen adlı yerel bir kral tarafından yaptırılmıştır (Schellinger-Salkin 2010: 312.) Elde edilen bilgilere göre 1022 yılında, Gazneli Mahmud dört gün boyunca kaleyi kuşattı. Tabakat-i-Akbari'ye göre, 35 filden oluşan bir haraç karşılığında kuşatmayı durdurmuş ve kaleyi ele geçirmiştir (Mittra 1977: 80-82). Daha sonra 1196 yılında Delhi Sultanlığı'nın hükümdarı olan general Kutb-Din Aybek, İskender Lodi Babür, Ekber ve Evrengezb bu kaleye hakim olmuşlardır (Schellinger-Salkin 2010: 314-316, Thorton, 1854: 68-69).

Toraman'ın Gupta tarzı bu gümüş drahmisi M.S. 6. yüzyılın başlarına ait olup sağda tavus kuşunun etrafında Brahmi alfabe ile "vicitavaniravanipati sri toramana divam jayati"² yazısı mevcuttur.

Resim 7. Toramana'ya ait para bkz. <http://coinindia.com/galleries-toramana.html>

Toramana'ya ait bu gümüş para üzerinde de yine Brahmi yazısı ile "Cayatu torana" yazısı yer almaktadır.

Resim 8. Mihirakula'ya ait para bkz. <http://coinindia.com/galleries-toramana.html>

Mihirakula'nın bu gümüş drahmisi 6. yüzyılın başlarına ait olup solda hükümdar büstünün üzerinde Brahmi yazısı ile "cayatu mihirakula",³ yazısı yer almaktadır.

² "Dünyayı fetheden ve Dünyanın Kralı Toramana" manasına gelmektedir.

³ "Cayatu" kelimesi Sanskrit dilindeki "-ci", "yenmek, galip gelmek" fiilinin isimleşmiş halidir. "Cayatu Mihiragula" kelimesi de "Galip Mihiragula" anlamına gelmektedir.

Resim 9. Mihirakula'ya ait para bkz. <http://coinindia.com/galleries/toramana.html>

Mihirakulaya ait bu drahmi üzerinde solda hükümdar büstü ve üstünde yine Brahmi ile "cayatu mihirakula" yazısı görülmektedir.

Resim 10. Mihirakula'ya ait para bkz. <http://coinindia.com/galleries/toramana.html>

Mihirakula'nın Kushan tarzı bakır parasında kral ayakta dururken, sol elinde asa tutar şekilde resmedilmiştir. Burada sol tarafta Brahmi alfabe ile "shahi mihi"; sağ tarafta ise "ragula" yazısı mevcuttur.

Sonuç olarak Hint Avrupa dil ailesinin en önemli ferdi olan Sanskrit dili ve bu dilin kullanıldığı alfabeler sadece Hint tarihinde değil dünya tarihi açısından büyük önem teşkil etmektedir. Hunların siyasi kolunu oluşturan Ak Hunlar, Orta Asya'dan Hint topraklarına indiklerinde bölgenin yerli dili olan Sanskrit dili karşılaşmışlardır. Özellikle söz konusu dönemde kutsal ve yazılı kaynak dili olarak kullanılan bu dil, Ak Hun devleti tarafından da benimsendiği yukarıda kanıtlanmıştır. Ak Hun döneminin, tarihi ve yazılı kaynaklarının sınırlı olmasından dolayı onların Sanskrit dili ve Brahmi alfabesini kullandıkları kanıtlayan materyaller şimdilik ne yazık ki sadece yukarıdaki yazıt ve birkaç örneği sunulan paralar ile sınırlı olsa da ileride elde edilebilecek materyaller üzerinde de bu yazıların görülmesi kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- AGRAWAL, Ashvini (1989), *Rise and Fall of Imperial Guptas*, Delhi: Motilal Banarsidass Publication.
- BEAL, Samuel, (1906), *Si-yu-ki, Buddhist Records or The Western World*, Londra: Trübner &Co.
- ÇELİKTAŞ, Müslüme Melis (2019), *Gupta Tarihi ve Kültürü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÇELİKTAŞ, Müslüme Melis (2011), *Ak Hun Tarihi Üzerine Türkiye ve Dünyada Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÇELİKTAŞ, Müslüme Melis (2017), "Genel Hatları ile Hint Coğrafyasında Sakalar", *Kerkük Çok Irak değil, Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar*, Ankara: Gece Kitaplığı, 25-32.
- DESHPANDE, Madhav (1993), *Sanskrit & Prakrit, Sociolinguistic Issues*, New Delhi: Motilal Banarsidass.
- ENOKI, Kazuo (1955), "The Origin of the White Huns or Hephthalites", *East and West* 3, Washington: University of Washington Press, 231-237.
- FLEET, John (1888), "Inscriptions of the Gupta Kings and their Successors", *Corpus Inscriptionum Indicarum*, vol. 3, Calcutta: Central Publication Bruch, 161-164.
- İTİL, Abidin (1963), *Sanskrit Klavuzu*, Ankara: Ankara Üniv. Basım.
- JHA, Dwijendra N. (1998), *Ancient India in Historical Outline*, New Delhi: Manohar Publisher.
- KAYA, Korhan (2006), *Sanskrit-Türkçe Sözlük*, Ankara: İmge Kitabevi.
- KAYA, Korhan (2005), *Hindistan'da Diller*, Ankara: İmge Kitabevi.
- KONUĞU, Enver (1973), *Kuşan ve Ak Hunlar Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KURNANOV, Aydogdy (2010) *The Hephthalites: Archaeological and Historical*, Berlin: Phd thesis submitted to the Department of History and Cultural Studies of the Free University.
- LİTVİNSKY, Boris Anato'levic (1996), "The Hephthalite Empire", *History of Civilization of Central Asia, Vol 3, Paris: UNESCO, 138-165*.
- MİTRA, Sisir Kumar (1977), *The Early Rulers of Khajurāho*, Calcutta: Firma KL Mukhopadhyay Publ.
- OLLETT, Andrew (2017), *Language of the Snakes: Prakrit, Sanskrit, and the Language Order of Premodern India*, California: University of California Press.
- ÖGEL, Bahaeddin (1948), *İlk Tôles Boyları*, Belleten, Cilt 10, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 798-833.
- SALOMON, Richard G. (1996), "Brahmi and Kharoshthi", *The World's Writing Systems*, Oxford: Oxford University Press, 373-382.
- SHELLINGER, Paul E.,- Salkin Robert M. (2010), *International Dictionary of Historic Places*, Vol. 5, NewYork: Routledge/Taylor & Francis.
- SHARMA, Ram Sharan (2005) , *India's Ancient Past*, New Delhi: Oxford Press.
- THORTON, Edward (1854), *A gazetteer of the territories under the government of the East-India company, and of the native states on the continent of India*, Volume 2, London: H. Allen & Co.
- WILLIS, Michael (1996), *Inscriptions of Gopaksetra*, London: British Museum Press.
- WOOLNER, Alfred Cooper (1999), *Introduction to Prakrit*, New Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.